

Grožinēs literatūros šedevras, kuriame
susipina dēmesj prikaustanti istorija,
dramatiški likimai ir visa persmelkianti išmintis

THORNTON
WILDER

AŠTUNTOJI
DIENA

Puikus pasirinkimas ieškantiems
geros knygos ir įkvėpimo

TYTO ALBA

**T H O R N T O N
W I L D E R**

**A Š T U N T O J I
D I E N A**

Romanas

Iš anglų kalbos vertė
Juozas Subatavičius

VILNIUS 2020

Thornton WILDER
THE EIGHT DAY
Harper & Row,
New York, 1967

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

THE EIGHTH DAY

by Thornton Wilder

Copyright © 1967 The Wilder Family LLC

Published by arrangement with The Wilder Family LLC
and The Barbara Hogenson Agency, Inc.

All rights reserved.

© „Tyto alba“, 2020

ISBN 978-609-466-504-2

PROLOGAS

Kouлтаune, mažame anglies kasyklų miestelyje pietinėje Ilinojaus valstijos dalyje, vos prasidėjus 1902 metų vasarai, Džordonas Baringtonas Ašlis buvo teisiamas už Brekenridžo Lansingo nužudymą. Ir vienas, ir kitas buvo šio miesto gyventojai. Ašlis buvo pripažintas kaltu ir nuteistas mirti. Praslinkus penkioms dienoms, pirmą valandą nakties, antradienį, liepos dvidešimt antrąją, jis pabėgo iš traukinio, kuriuo ginkluota sargyba gabeno jį į nuosprendžio įvykdymo vietą.

Tokia buvo „Ašlio byla“, sukėlusi nemaža susidomėjimo, pasipiktinimo ir pajuokos visuose Vidurio Vakaruose. Niekas neabejojo, kad Ašlis nušovė Lansingą, – nesvarbu, tyčia ar netyčia, bet visi matė, kad byla buvo vedama visai blogai: viską sugadino sukriošęs teisėjas, nepatyrusi gynyba bei šališki prisiekusieji, ir byla buvo praminta „anglių skylės byla“ ar „anglių skrynios byla“. Ir kai lyg pasityčiodamas nuteistas žudikas pabėgo nuo penkių sargybinių ir tiesiog išgaravo į orą – su antrankiais, kalinio drabužiais ir nuskusta galva, – pajuokos objektu tapo visa Ilinojaus valstija. O maždaug po penkerių metų valstijos prokuratūra Springfilde paskelbė, kad atsiradus naujiems įrodymams paaiškėjo, jog Ašlis buvo nekaltas.

Taigi teismas padarė klaidą, spręsdamas ne taip jau svarbią bylą nedideliame Vidurio Vakarų mieste.

Ašlis paleido kulką Lansingui į pakaušį, kai jiedu, kaip paprastai sekmadienio popietėmis, šaudė į taikinius vejoje už Lansingo namo. Demonstruojant prisiekusiesiems, juo buvo kelis kartus iššauta, ir šie įsitikino puikia ginklo kokybe. Visi žinojo, kad Ašlis – taiklus šaulys. Nušautasis stovėjo už penkių jardų priešais ir kiek į kairę nuo Ašlio. Atrodė keistoka, kad kulka pataikė Lansingui virš kairiosios ausies, bet buvo nuspręsta, kad jis grįžtelėjo pasiklausti, kaip jaunimas linksminasi miesto parke čia pat už gyvatvorės. Ašlis visą laiką tvirtino, kad jis nenusikalto nei mintimi, nei veiksmu, nors toks jo teigimas ir atrodė juokingas. Vieninteliai liudytojai buvo kaltinamojo ir nužudytojo žmonos. Jos tuo metu sėdėjo netoliese po kalifornietiškais riešutmedžiais ir ruošė limonadą. Abi pareiškė, kad šūvis buvo tik vienas. Byla pernelyg užsidelsė susirgus kai kam iš teismo narių ir net mirus vienam kitam prisiekusiųjų bei juos pakeitusiųjų. Reporteriai atkreipė dėmesį į trukdymus, kuriuos kėlė publikos juokas, nes atmosfera salėje buvo priešiška. Dažnas lepteldavo ne tai, kas reikia. Amžinai buvo painiojamos daugumos liudininkų pavardės. Teisėjui Kritendenui net plaktuko kotas nulūžo. Sent Luiso miesto reporteris bylą pavadino „Šakalų procesu“.

Daugelis piktinosi, kad nebuvo nustatyti nusikaltimo motyvai. Prokuratūra pateikė jų pernelyg daug, bet nė vienas neskambėjo įtikinamai. Tačiau miestas neabejojo žinąs, kodėl Ašlis nužudė Lansingą, – juk dauguma teismo narių buvo koultuniečiai. Visi viską žinojo, bet niečiekas nieko nesakė. Aukštesnės padėties miestiečiams nederėjo kalbėtis su pašaliniais. Juk Ašlis nužudė Lansingą iš meilės pastarojo žmonai, ir prisiekusieji pasmerkė ją mirti vieningai ir nedvejodami, su „begėdišku šaltumu“, kaip parašė vienas Čikagos laikraštis. Sukriošusio teisėjo Kritendeno kreipimasis į prisiekusiuosius buvo šiuo atžvilgiu itin nuteikiantis, – jis nedviprasmiškai paragino juos, – atlikti iškilmingą savo

pareigą, ir jie tai padarė. Kitų miestų reporteriams byla atrodė farsas ir netrukus skandalingai išgarsėjo Misisipės aukštupio klониuose. Gynyba niršo, laikraščiai piktai šaipėsi, telegramos kaip lietus pylėsi ant gubernatoriaus rūmų Springfilde, bet Koltaunas žinojo ir tylėjo. Šie nusikaltėliškai Džono Ašlio santykiai su Eustacija Lansing buvo slepiami ne dėl riteriško noro apginti gerą moters vardą, – ši tyla turėjo svaresnę priežastį. Joks liudininkas neišdrįso mesti šio kaltinimo, nes nė vienas jų neturėjo nė mažiausio įrodymo. Apkalbos virto įsitikinimu, kaip kad išankstiniai įsitikinimai tampa akivaizdžia tiesa.

Ir kaip tik tuo laiku, kai visi kuo karščiausiai piktinosi, Džonas Ašlis paspruko sargybiniams iš rankų. Bėgimą visada linkstama aiškinti kaip kaltės pripažinimą, ir kelti klausimą, kodėl bėgta, niekam nė į galvą neatėjo.

Galimas daiktas, nuosprendis būtų buvęs ne toks griežtas, jei-gu Ašlis būtų kitaip elgęsis teisme. Jis neparodė nė lašelio baimės, nepateikė žavaus spektaklio – nevirpėjo iš siaubo ir neatgailavo. Per ilgus teismo posėdžius sėdėjo kuo ramiausiai klausydamasis, tarsi laukdamas, kad bylos eiga patenkins kuklų jo smalsumą – kas būtent nužudė Brekenridžą Lansingą. Beje, Koltaunas laikė jį keistuoliu. Jis buvo tarsi svetimšalis – mat jam atsikėlus iš Niujorko valstijos, tarsena liko tenykštė. Žmona buvo vokie-tė ir kalbėjo su pastebimu akcentu. Atrodė, kad Ašlis nesisten-gė iškilti. Jis išdirbo beveik dvidešimt metų kasyklų valdyboje, gaudamas mažytę algą – tokią, kokia tenka antraeiliam miesto kunigui, – ir, regis, nesijautė nuskriaustas. Visi jį laikė keistuoliu vien todėl, kad jam stigo ryškių bruožų: buvo nei brunetas, nei blondinas, nei aukštas, nei žemas, nei storas, nei laibas, nei žva-lus, nei apsnūdęs. Iš pažiūros atrodė gana malonus, bet vis dėlto retai paakindavo žmogų dar kartą į jį žvilgtelėti. Vienas Čikagos reporteris bylos pradžioje jį pavadino „neįdomiuoju mūsų he-

rojumi“. (Vėliau jis pakeitė nuomonę – žmogus, kuriam gresia mirties nuosprendis ir kuris neparodo baimės, žadina susidomėjimą.) Moterys mėgo Ašlį, nes jis jas mėgo ir mokėjo atidžiai jų klausytis; vyrai – išskyrus brigadininkus kasyklose – mažai tekreipė į jį dėmesio, nors jo polinkis laikytis šešėlyje jiems nuolat keldavo norą kuo nors pasirodyti prieš jį.

Brekenridžas Lansingas buvo stambus blondinas. Iš nuoširdaus draugiškumo jis taip spustelėdavo kiekvienam ranką, kad ta net brakšteldavo. Jam patiko būti tarp žmonių – jis priklausė visoms ložėms, brolybės ordinams ir draugijoms, kurios tik buvo mieste. Labai mėgo visokias ceremonijas: ašaros jam ištrykšdavo iš akių – vyriškos ašaros, ir jis jų nesigėdydavo, – kai šimtą kartą dievagodavosi „palaikysias bičiulystę su idėjos broliais iki karto lentos“ ir „gyvensias, tarnaudamas Dievui dorybėje, ir būsiąs pasiruošęs paguldyti galvą už savo tėvynę“. Juk šitokie prisiekinėjimai, po velnių, parodo, ko yra vertas tikras vyras.

Jam nestigo ir mažų silpnybių – dažną vakarą jis praleisdavo River Roudo tavernose, negrįždamas namo ligi pat ryto. Taip nederėjo elgtis pavyzdingai šeimos galvai, ir ponias Lansing galėjo pagrįstai tuo piktintis. Bet viešose vietose – savanorių gaisrininkų piknike, mokyklos abiturientų išleistuvėse – jis tarsi apliedavo ją savo dėmesiu, kuo dosniausiai demonstravo savo pasididžiavimą ja. Visi žinojo, kad jis – prastas kasyklų valdytojas ir kad retai pasirodydavo darbe prieš vienuoliktą valandą. Kaip tėvui, jam aiškiai nepavyko išauklėti poros iš trijų savo vaikų. Visi manė, kad Džordžas taps „chuliganu“ ir „pabaisa“. Anė, nors ir patrauklus vaikas, laikėsi aiškiai ir akiplėšiškai. Bet dėl šių minusų niekas nekaltino tėvo. Jų nestigo ir labiausiai gerbiamose miesto šeimose. Lansingas buvo mėgstamas žmogus ir mielas pašnekovas. Koks nuostabus teismo procesas būtų įvykęs, jei Lansingas būtų nušovęs Ašlį! Kaip puikiai jis būtų atlikęs savo vaidmenį! Miestas

būtų pasistengęs iš pradžių jį gerokai pagąsdinti – priversti susigūžti – ir paskui išsteisęs.

Ši nesvarbi byla nedideliame pietinio Ilinojaus mieste gal būtų buvusi kur kas greičiau pamiršta, jeigu ne paslaptingos aplinkybės, susijusios su nuteistojo išsigelbėjimu. Jis pats nė piršto nepajudino. Jį išgelbėjo kiti. Šeši vyriškiai – apsirengę traukinio palydovų uniformomis, veidus išsitepę kamščių suodžiais, – įsibrovė į užrakintą vagoną. Jie sudaužė kabantį žibintą, be jokio šūvio, nepratarę nė žodžio, sudorojo sargybinius ir išsinešė kalinius iš traukinio. Du sargybiniai po sykį iššovė, bet daugiau šaudyti nedrįso, bijodami patamsyje pataikyti į savuosius. Kas buvo tie drąsuoliai, kurie rizikavo savo gyvybėmis gelbėdami Džoną Ašlį? Pasamdyti už pinigus? Ponia Ašli pakartotinai pareiškė valstijos prokuratūros atstovams, kad nė supratimo neturi, kas jie tokie. Pagarbią baimę kėlė išgelbėjimo aplinkybės – ryžtas, sumanumas, suderinti veiksmai, bet už vis labiau paslaptینگumas ir tai, kad išgelbėjimui nebuvo ginkluoti. Tai atrodė fantastiška! Stebuklinga!

Džono Ašlio byla ir išsigelbėjimas, kaip minėta, užtraukė pajuoką Ilinojaus valstijai. Mat iki prasidedant Pirmajam pasauliniam karui – tik jis paskatino amerikiečius važinėti po visą šalį ir užsimančius keisti gyvenamąją vietą – kiekvienas vyriškis, moteris ir vaikas buvo įsitikinę, kad jis arba ji gyvena geriausiam mieste, geriausioje valstijoje ir geriausioje šalyje, kokia tik yra pasaulyje. Šis didžiavimasis gyvenamąja savo vieta buvo skiepijamas jau vaikams, o vaikystėje patirti pažeminimai ir didžiavimasis giliai įleidžia šaknis. Vaikai šitą patį principą taikė net ir gatvėms, kuriose gyveno. Galėjai girdėti, kaip jie šneka grįždami iš mokyklos: „Mirčiau, jei reikėtų gyventi Ažuolų gatvėje!“, „Juk visi žino, kad tie, kurie gyvena Guobų gatvėje, yra kvank-te-lė-ję, štai kas!“ Pulkininkas Stocas, Ilinojaus valstijos prokuroras, laikė save pirmuoju piliečiu, priklausančiu didingiausios pasaulio

šalies didingiausiai valstijai. Įstatymų leidimo rūmai (Abraomo Linkolno rūmai), kur buvo jo įstaiga, atrodė teisingumo, orumo ir tvarkos simbolis. Panieka, pilama ant Ilinojaus valstijos dėl Ašlio bylos, tarnaujant jam ketvirtus ir paskutiniuosius kadencijos metus, aptemdė jo šlovę pačiame zenite ir po kojomis sujudino žemę. Jis ėmė neapkęsti pačios Ašlio pavardės ir pasiryžo persekioti nuteistąjį iki tolimiausio žemės kampelio.

Jau pirmadienio rytą po Lansingo mirties Ašlio vaikai liovėsi lankę mokyklą, tuo didžiai nuvildami klasės draugus. Tik Sofija tebevaikščiojo po miestą, pirkdama produktus motinai. Ela Geits spjovė jai į veidą nuo pašto laiptų. Ašlis uždraudė savo dukterims eiti į teismo salę. Rodžeris – jau įpusėjęs aštuonioliktuosius metus – sėdėjo šalia motinos per visus teismo posėdžius, deja, taip pat nesuteikdamas malonumo miestiečiams pasigėrėti rodoma baime. O apie motiną Rodžeris vėliau taip pasakė: „Mama laikosi juo puikiau, kai viskas klostosi kuo blogiau.“ Jie sėdėdavo už keleto jardų nuo suimtojo suolo. Ji sielojosi, jog nemiga išblyškino jos skruostų raudonį, ir kas rytą pusę devynių šiurkščiai ir ilgai juos trindavo, kad jie būtų apie jos ištvermę ir nepalaužiamą pasitikėjimą.

Dar viena keista aplinkybė iškilo aikštėn per Ašlio bylą: niekas nei Džono, nei Beatos Ašlių giminių neatvyko į miestą padėti ir nuraminti.

Laikui bėgant, įvykis virto legenda ir buvo perpasakojamas kas kartą vis labiau iškraipytas. Žmonės kalbėjo, kad traukinį sulaikė keletas iš Niujorko atsidanginusių banditų, kuriems po tūkstantį dolerių sumokėjo Ašlio simpatija, nužudytojo našlė. Dar kalbėjo, kad Ašlis, padedamas savo sūnaus Rodžerio, šūviais prasiskynė kelią pro vienuolikos policininkų būrį. Net po to, kai valstijos prokuratūra reabilitavo Džoną Ašlį, vis atsirasdavo daugybė žmonių, kurie prisimerkę išmaniai sakydavo:

– Daug kas šitoje byloje taip ir liko neišaiškinta.

Ašlio ir Lansingo vaikai vienas po kito išvyko iš Kouлтаuno. Po to ponias Ašli, o vėliau ir ponias Lansing persikėlė į Ramiojo vandenyno pakrantę. Atrodė, kad laikas palengva lyg ir užtrina visą tą nelaimingą istoriją, kaip kad užtrinė daugybę kitų. Bet taip nebuvo!

Maždaug po devynerių metų žmonės vėl ėmė kalbėti apie Ašlio bylą. Laikraštininkai, paprasti piliečiai, net mokslininkai ėmė eiti į periodikos skaityklas bibliotekose ir įnikę skaitė pageltusių senų laikraščių komplektus. Žmonės vis labiau ir labiau pradėjo domėtis Ašlio vaikais, kurių kiekvienas taip iškilo įvairiose srityse. Visi domėjosi „Ašlio vaikais“, tik ne jie patys. Jie tapo sėkmingo išgarsėjimo aukomis; šitoks išgarsėjimas tenka daliai tų, kurie esti išjuokiami ir kuriais tuo pat metu žavimasi, kurie garbinami ir kartu nekenčiami. Jie iškilo dar ir dėl to, kad atkreipė į save dėmesį, būdami dar tokie jauni, ir kad jų praeitį gaubė tragedijos bei gėdos paslaptis. Visi pripažino, kad Ašlio vaikai turėjo nemažą bendrų bruožų. Tik nedaugelis tų, kurie juos pažinojo vaikystės metais Kouлтаune – daktaras Gilis, Eustacija Lansing, Olga Dubkova, – tesuprato, kokia dalis tų būdo bruožų buvo paveldėta iš tėvų, ypač iš Džono. Jiems buvo svetimas troškimas pirmauti, kurį paprastai lydi pavydas bei noras atkeršyti, nors Lilės ir Rodžerio profesijos buvo tokios, kuriose vadovaujamosi šūkiu „Žmogus žmogui vilkas“. Jie nepasižymėjo įžeidžia savimeile, nesuko sau galvos, ką apie juos mano kiti, ir nieko nebijojo – nors Konstancė praleido pora metų kalėjime, šešis kartus buvo suimta keturiose šalyse, o Rodžerio iškamša buvo deginama tėvynėje ir užsienyje. Lilė ir Konstancė nebuvo tuščiagarbės, nors abi priskirtinos prie gražiausių savo meto moterų. Visiems jiems stigo humoro jausmo, nors laikui bėgant jie įgavo aštrią kalbos manierą, kuri panašėjo į sąmojingumą, ir dėl

to jų posakius buvo mėgstama cituoti. Jie visai savęs neaukštino. Geriau juos pažįstantieji sakydavo, kad jie „atsainūs“. Todėl ne-nuostabu, kad amžininkai negalėjo jų perprasti ir kaltino juos tai esant beširdžius ir karjeristus, tai nuožmius ir veidmainius, tai trokštančius išgarsėti. Gal jie būtų sukėlę dar didesnę priešiš-kumą, jei jų būtų negaubęs kažkas keistuoliška – tikra dangaus dovana karikatūristams. Kai Konstancė, amžinai važinėdama su paskaitomis, kurių šūkliai būdavo „Balsavimo teisė moterims!“, „Globoti skurstančius vaikus!“, „Ginti išteklėjusių moterų teises!“, kopdavo laipteliais į tribūną (ją ypač mėgo auditorijos Indijoje ir Japonijoje), juoko sukuryr nusirisdavo per minią, o ji taip ir nesuprasdavo, kodėl.

Taigi jau 1910 ir 1911 metais žmonės ėmė studijuoti Ašlio by-los medžiagą ir kelti sau klausimus – apie Džoną ir Beatą Ašlius bei jų vaikus, apie Kouлтаuną, apie tuos du senus galvosūkius: paveldėjimą ir aplinką, apie gabumus ir talentus, likimą ir sėkmę.

Džonas Ašlis! Ką gi jis tokio turėjo (kaip, sakykim, senovės graikų vaidinimo herojus), kad jo daliai teko toks sudėtingas li-kimas: nepelnyta bausmė, „stebuklingas“ išgelbėjimas, gyveni-mas svetur ir tokie įžymūs įpėdiniai?

Kokia buvo ta Ašlių protėvių, o vėliau jų namų gyvenimo ypatybė, sužadėjusi šią proto ir dvasios energiją?

Kokia buvo toji aplinka, tas dvasinis klimatas, kuris Kangahi-los klonyje išugdė tokias ypatingas, neeilines asmenybes?

Ar tragedija, ištikusi abi šeimas, siejosi kuo nors su tais vėles-niais įvykiais? Ar pažeminimas, patirtas neteisingumas, kančios, skurdas ir tremtis gali žmogui išeiti... į gera?

Nieko nėra įdomesnio, kaip domėtis, koku būdu žmogų (kiek-vieną mūsų) veikia kūrybinė energija: kaip protas, stumiamas

aistrų, paima valdžią ir kuria arba griaua; kaip tas pats protas – paskutinė gyvybės išsiplėtojimo ypatybė – pasireiškia veikdamas valstybės veikėją ir nusikaltėlį, poetą ir bankininką, gatvės šlavėją ir namų šeimininkę, tėvą ir motiną, kaip jis įveda tvarką arba skleidžia anarchiją; kaip tas pats protas, sutelktas į vieningą kolektyvo ir tautos valią, sužimba nepaprasta šviesa ir po to išsisėmęs išblėsta; kaip tas pats protas čia pavergia ir žudo, čia skleidžia teisingumą ir grožį.

Dievaitės Paladės Atėnės Atėnai tarytum švyturys ant kalvos ir dabar spinduliuoja šviesa, kuri praskaidrina taryboje sėdinčiųjų išminčių protus.

Palestina tūkstantį metų kaip geizeris smėlynuose gimdė genijų po genijaus, ir netrukus neliks žemėje žmogaus, kuris nebus patyręs jų įtakos.

Ar proto sferos vis plinta ir plinta, ar darosi vis siauresnės ir siauresnės?

Ar dirbančioms smegenims tas pat: griauti ar skleisti palaimą?

Ar galima tikėtis, kad vieną gražią dieną įvyks žmogiškojo gyvūno „spiritualizacija“?

Būtų nesąmonė lyginti paprastus Kangahilos slėnio vaikus su tais prakilniaisiais gėrio ir blogio veiklos pavyzdžiais, kuriuos ką tik minėjau (jau šio šimtmečio viduryje jie daugiausia yra pamiršti), bet:

*Jie netoli,
Juos gali
pasiekti smalsus
mūsų protas.*

Centrinė Kouлтаuno dalis yra ilga ir siaura, nusidriekusi tarp dviejų stačių šlaitų. Kadangi centrinė gatvė eina iš šiaurės į pie-

tus, saulė trumpai ją teapšviečia. Dauguma gyventojų retai temato saulę tekant ar leidžiantis, mažai teregi dangaus žvaigždynų. Šiauriniame gale yra geležinkelio stotis, rotušė, teismo pastatas, „Ilinojaus tavernos“ viešbutis ir Ašlių namas, kurį kadaise pasistatydino Erlis Makgregoras, ir Brekenridžo Lansingo sodyba, pavadinta „Sent Kitsu“ pagal vieną Karibų jūros salą, kurioje gimė Eustacija Lansing.

Šiedu namai yra vieninteliai Kouлтаune, turintys aplinkui pakankamai lygaus ploto, kad juos galima būtų pavadinti sodybomis. Menka Kangahilos upė teka per klonį rytine centrinės gatvės puse, už „Guobų“ ir „Sent Kitso“ sudarydama telkšančius užutekius. Miestas yra didesnis, negu atrodo. Kadangi jo centras įsispraudęs siaurame klonyje, tai daugelio gyventojų namai stūkso ant aplinkinių kalvų arba driekiasi palei kelią, einantį iš šiaurės į pietus. Kalnakasiai įsikūrę savo gyvenvietėse Bludel Rידže ir Grimbl Mauntane. Jie turi ten bendrovės krautuves, savo mokyklas ir savo bažnyčias ir į miestą tenusileidžia retai. Kouлтаunas plėtėsi ir mažėjo keletą kartų per devynioliktą šimtmetį. Kadaise kasyklos duodavo darbo net trims tūkstančiams vyrų ir keliems šimtams vaikų. Imigrantų bandos trumpam apsistodavo šičia, o paskui traukdavo toliau – medžiotojai, traperiai, religinių sektų nariai, kalnakasiai, atvykę iš Silezijos, ir ištisos valstiečių bendruomenės, ieškančios derlingos žemės Artimosiose kalvose, ir palei einantį šalia upės kelią buvo nemaža apleistų bažnyčių, mokyklų ir kapinių. Daktaro Gilio nuomone, dviejose apygardose anksčiau gyvenę apie šimtus tūkstančių žmonių. Šį skaičių jis dar padidino, kai buvo aptikti didžiuliai indėnų kapinynai ties Gošenu ir Peniviku.

Kadaise čia, matyt, plytėjo didžiulis negilus ežeras, iš kurio susidarė visi šie smiltainio klodai, bet paskui žemė pakilo, ir didžiuma vandens nutekėjo į Ohają ir Misisipę. Matyt čia augo ir

didžiulės girios, iš kurių atsirado anglies sluoksniai, – mat žemės drebėjimų šimtmečiai iškėlė kalnus ir suklostė juos viršum girių, kaip į blynus suklostomas marmeladinis įdaras. Dideli gremzdžiški ropliai neįstengė laiku nušliaužti tolyn ir paliko savo įspaudus akmenyse – juos galima pamatyti Fort Bario muziejuje. Kokių laiko nuotolių reikia, kad pelkė galutinai pavirstų giria? Profesoriai nubraižė grafikus: tiek ir tiek, kad krūmai paruoštų dirvą medžiams augti; tiek ir tiek, kad ažuolų šeimos medelis įleistų šaknis palaimingoje laukinės vyšnios bei klevo paunksnėje ir užgožtų juos; tiek ir tiek, kad baltasis ažuolas išstumtų raudonąjį; tiek ir tiek, kad didingai suklestėtų buko girios, kurios laukė palankios sau valandos, – visa tai buvo, taip sakant, jaunikių karas. Šitokį augalijos karą lydėjo panašios gyvulių grumtynės. Priešmirtinis briedžio bliovimas sukrėsdavo siaubu girią, kai didžiulės katės suleisdavo jam iltis į kaklo gyslas. Erelis nešėsi aukštyn į dangų gyvatę, kuri savo nasruose laikė lauko pelę.

Po to pasirodė žmogus.

Vienas iš įdomiausių „vėžlinių pilkapių“ visoje Algonkino srityje yra netoli Koulauno, Gošene, o trys nuostabūs „gyvatiniai pilkapiai“ – į šiaurę. Mūsų laikais kiekvienas padorus berniukas turėjo nuosavą indėniškų tomahaukų, kuokų ir iečių antgalių kolekciją. Profesoriai nesutaria dėl priežasčių, sukėlusią tą keletą žudynių, nes, kiek žinoma, šios gentys buvusios taikios. Vienas mokslininkas jas aiškina egzogaminių vedybų papročiu – antpuoliais prieš kitų totemų gentis, norint pasigrobtį žmonių jaunesniesiems savo drąsuoliams. Tačiau kitas mokslininkas linkęs manyti, kad tuos užpuolimus skatinę ekonominiai poreikiai: „mėlynadryžiai“ indėnai, savo teritorijoje išnaikinę visus medžiojamus žvėris, turėjo puldinėti Kangahilos žemes. Kad ir kokios priežastys būtų buvusios, ištyrus skeletus įvairiuose kapi-nynuose paaiškėjo, kad kūnai buvo siaubingai sužaloti.

1907 metais, kai šias gentis jau seniai buvo manoma išnykus, vienas keliaujantis etnologas užtiko mažą kangahiliečių bendruomenę, gyvenančią Gilkraist Ferio klonyje prie Misisipės, šešiasdešimt mylių nuo Koulauno, – jie čia kosėdami glaudėsi mažytėse lūšnelėse. Buvo sunku įsivaizduoti, kaip jie gyveno, misdami iš to, ką gaudavo pardavę prekes būdelėse, – keletą grubaus darbo mokasinių, pypkių, strėlių ir karolių.

Vieną vakarą, gavęs viskio, senas indėnas papasakojo savo genties istoriją. Kitos gentys jiems pavydėjusios dailių drabužių, grakščių jų šokių (*Kangahila* reiškia „šventų šokių aikštė“), jų išminties ir mokėjimo pranašauti. Kiekvienas vaikinai, sulaukęs aštuoniolikos metų, galėjo atmintinai be jokios klaidos išsakyti visą Pradžią ir Pabaigą knygą – ir šitas deklamavimas trukdavo dvi naktis ir dvi dienas, retkarčiais pertraukiamas šokių. Kangahiliečiai garsėjo vaišingumu; buvo paliekama vietos atsisėsti svečiams iš kitų genčių, suprantantiems dalį teksto. Tarybos laužas apšviesdavo veidus tūkstančių žmonių, susėdusių apie šventų šokių aikštę. Prakilni atrodydavo pirmoji naktis, kai būdavo deklamuojamas pasakojimas apie pirmojo žmogaus – pirmojo kangahiliečio – gimimą iš Visatėvio šnervių. Rytas būdavo skirtas išskaičiuoti jo įstatymams bei draudimams – tekstas buvo toks senas, kad kartais negalėjai suprasti žodžių ir sugauti jų prasmės.

Įpusėjus dienai, deklamuotojas pradėdavo didvyrių ir išdavikų kroniką – ištisas aštuonias valandas. Prieš pat antrąją vidurnaktį būdavo pateikiama Rūsčiųjų Pranašysčių Knyga, įkvėpta Visatėvio – tris valandas būdavo išskaičiuojami pažeminimai ir sielvarčiai, žmonių nuodėmės, pavertusios žemės grožybę į sрутų duobę. Brolis žudė brolių. Šventąją giminės pratęsimo pareigą negalvojančios žmonės pavertė pramoga. Visatėvis tebenešioja savo širdyje visas girios gentis, bet joms lemta ropoti kaip gyvatėms; jų skaičius sumažės; džiaugsmas, gimus kūdikiui, bus tik apsimestinis.

Paskiau stodavo ilga tyla, kurią pagaliau sutrikdydavo būgnų dūžiai ir šūkavimai. Prasidėdavo Kangahilos šokis, šventybių šventybė Visatėviui, mielesnė jam už jo paties akį. Ir kaip plačiai ši šoki vėliau mėgdžiojo Mičigano valkatos, bjauriai ir niekingai jį išdarkė, išnešiojo po viso pasaulio muges – bilietas pusė dolerio, vaikams ketvirtis.

Baigus šokį, vėl įsivyrė tyla – bet visi įtemptai, sulaukę kvapą, laukdavo. Genties vadas tarytum nugrimzdavo į savo būtybės gelmes, visas susitelkdavo ir tada atsistodavo. Prasidėdavo Pažadų knyga. Kas apsakys šios prakilniosios giesmės paguodą? Sėniai pamiršdavo savo negalias; vaikinams ir merginoms būdavo apreiškiama, kam jie gimė ir kam sukurtas judėti pasaulis. Daug genčių yra žemėje – žmonių daugiau nei lapų girioje – bet Visatėvis išskyrė iš visų būtent kangahiliečius. Jis vėl sugrįš. Tegu jie RUOŠIA TAKĄ, kuriuo jis pasirodys tą dieną. Žmonių giminę išgelbės būrelis išrinktųjų.

Tiek užteks pasakyti apie indėnus. Mokslininkai apskaičiavo, kad kangahiliečių niekad nebuvo vienu metu daugiau kaip trys tūkstančiai.

Tada atvyko baltieji žmonės. Jie turėjo savąjį pasakojimą apie pasaulio sukūrimą, savąjį vardą Visatėviui, savuosius įstatymus ir draudimus, savuosius didvyrių ir išdavikų sąrašus, savąją prasižengimų naštą ir sąvąsias auksinio amžiaus viltis. Maža bebuvo šokama, bet užtat nestigo muzikos, šventosios ir pasaulietiškos. Jie, be to, pasižymėjo abstraktaus mąstymo galia, kurios nepažinojo raudonasis žmogus; to mąstymo vaisiai imta vadinti filosofija. Visi piliečiai, jauni ir seni, retkarčiais drumstė sau galvas klausimais – koks žmonių gyvenimo tikslas ir kokia gyvenimo ir mirties prasmė, – klausimais, kurie, pasak daktaro Gilio, labiausiai kamuoja žmogų ketvirtą valandą ryto. Koultuone daktaras Gilis garsėjo kaip filosofas su konkrečiomis ir radikaliausio-

mis pažiūromis. Griežtai prieštaraudamas Biblijai, jis tikėjo, kad Žemė formavosi milijonus metų ir kad žmogus yra kilęs iš to, apie ką geriau patylėti. Be to, jis kalbėdavo apie rimtus dalykus taip, kad klausytojai nesusigaudydavo, ar jis juokauja, ar ne. Rinktinis jo bendrapiliečių ratelis ilgai atsiminė vieną vakarą, kai daktaras Gilis davė visą valią abstraktaus savo mąstymo galioms.

Tai buvo Naujųjų metų išvakarės, bet ne šiaip įprastos Naujųjų metų išvakarės: tai buvo 1899 metų gruodžio trisdešimt pirmoji – naujojo šimtmečio išvakarės. Nemaža žmonių, susirinkę priešais teismo pastatą, laukė, kada laikrodys ims mušti dvyliktą. Minią buvo apėmęs džiūgavimas, tarsi ji būtų laukusi atsiveriant dangaus. Dvidešimtas šimtmetis turėjo būti pats didingiausias šimtmetis, kokį pasaulis kada pažinojo. Žmogus ims skraidyti; tuberkuliozė, šiltinė ir vėžio liga bus išrauta su šaknimis; nebebus karų. Jų šalis, jų valstija ir pats jų miestas, kuriame jie gyvena, suvaidins svarbų ir prakilnų vaidmenį šioje naujoje eroje. Kai pasigirdo laikrodžio dūžiai, visos moterys ir kai kurie vyrai pravirko. Staiga jie visi pratrūko giedoti, ir ne įprastą škotiskąją „Kaip man jaunystės neminėti!“, o „Dievas mūsų priebėga ir stiprybė“. Bematant ėmė glėbesčiuoti vienas kitą; jie bučiavosi – lig tol negirdėtas dalykas! Brekenridžas Lansingas ir Olga Sergejevna Dubkova, kurie nekenė vienas kito, irgi pasibučiavo. Džonas Ašlis ir Eustacija Lansing, kurie mylėjo vienas kitą, taip pat pasibučiavo – vienintelį kartą gyvenime ir nedrąsiai. (Beata Ašli vengė didesnių susibūrimų: ji sėdėjo tuo metu prie aukšto savo senelio laikrodžio „Guobų“ sodyboje, apsupta trijų dukterų – Lilės, Sofijos ir Konstancės.) Rodžeris Ašlis, kuriam suėjo keturiolika metų ir penkiasdešimt viena savaitė, pasibučiavo su Felicite Lansing, kuri už jo ištėkės praslinkus devyneriems metams. Džordžas Lansingas, penkiolikos metų, miesto „didysis pabaisa“, apstulbin-tas to iškilmingo momento ir suaugusiųjų elgesio, pasislėpė už

savo motinos. (Didieji aktoriai linkę trykšti džiaugsmu paniurėlių draugijoje ir tampa santūrūs, atsidūrę tarp besilinksminančiųjų.)

Pagaliau minia išsiskirstė; ties didžiuoju laikrodžiu teliko koks dvidešimt žmonių, galvojančių, kaip toliau išlieti savo susijaudinimą, dabar linkstantį į svarstymus ir diskusijas. Jie pasuko į „Tavernos“ viešbučio barą išgerti, pasak jų, ko nors karšto. Jau nos merginos buvo pasiūstos namo. Likusieji suėjo į barą, kur iki šio vakaro jokiai moteriai nebuvo leista įžengti ir kur, matyt, šios taisyklės bus laikomasi vėl visą šimtą metų. Visi sugužėjo į užpakalinę patalpą. Pats prakilnusiis misteris Sorbis išdėliojo puodelius su karštu pienu, karštu grogu ir su „Sali Kroker“ (karštu sidru, kuriame plaukiojo prieskoniais pagardinti obuoliukai).

Breckenridžas Lansingas, visada kuo linksmiausias draugijoje, vaišingasis šeimininkas ir kasyklų valdytojas, pirmasis miesto pilietis, prašneko visų susėdusiųjų vardu.

– Daktare Gili, koks bus tas naujasis šimtmetis?

Damos pusbalsiu sušneko:

– Taip, taip. Papasakokite, kaip jūs jį įsivaizduojate.

Vyriškai sukrenksėjo ir suklusė.

Daktaras Gilis neatsisakinėdamas pradėjo:

– Gamta niekadės nemiega. Gyvenimo procesas niekadės nesusustoja. Pasaulio kūrimas dar nebaigtas. Biblija pasakoja, kad Dievas sukūrė žmogų šeštąją dieną ir po to ilsėjosi, tačiau kiekviena toji diena truko daug milijonų metų. Poilsio diena turėjo būti gana trumpa. Žmogus yra ne pabaiga, o pradžia. Mes gyvename antrosios kūrimo savaitės pradžioje. Mes esame aštuntosios dienos vaikai.

Jis ėmė pasakoti, kaip turėjo atrodyti Žemė, kol joje dar nebuvo gyvybės, – milijonus metų garai kilę nuo verdančių vandenų... koks triukšmas buvęs, pūtę siaubingi vėjai, šniokštusios bangos... Amžinas užesys. Po to mažyčiai plūduriuojantys organizmai užtvenkę

jūras. Jie buvę nejudrūs. Vėliau tai šen, tai ten, čia vienas, čia kitas įgavę sugebėjimą brautis šviesos link. Nervinė sistema pradėjusi formuotis prieš kambro erą; pelekai ir kojos ėmė įgauti pakankamą jėgą, kad galėtų judėti sausa žeme, baigiantis devono erai; šiltas kraujas supulsavęs gyslomis, prasidėjus mezozojaus erai.

Apie mezozojaus eros vidurį misteris Gudhju, Koultauno bankininkas, persimetė pasipiktinusių žvilgsniu su savo žmona. Jie atsistojo ir išėjo, aukštai atmetę galvas, žvelgdami tiesiai prieš save. *Evoliucija!* Bedievių skelbiama evoliucija! O daktaras Gilis pasakojo toliau. Atskyręs augalus nuo gyvulių, jis vienus ir kitus pasiuntė į jiems paruoštą ilgą kelionę. Paukščiai ir žuvis, kiek padelsę, irgi išsiskyrė. Vabzdžiai vis dauginosi. Pagaliau, pasirodžius žinduoliams, atėjo tas kvapą užimantis momentas, kada kai kurie iš jų atsistojo ant užpakalinių kojų, išlaisvindami priešakines kuo įvairiausiai veiklai.

– Gyvybė! Koks tikslas? Kokia jos prasmė? kažkas susiformavo iš beformės skystos masės? Į ką gi visa tai turėjo išsivystyti?

Jis nutilo. Jo žvilgsnis nukrypo į vaikus su tokiu primygtiniu klausimu, kad tie pasijuto turį atsakyti.

– Į žmogų! – sumurmėjo jie.

– Taip, – pritarė daktaras Gilis, – į visokius žmones!

Nejauki slegianti tylą apėmė visus. Brekenridžas Lansingas, prityręs pirmininkaujantysis, vėl prašneko už visus.

– Jūs neatsakėte į mūsų klausimą, daktare Gili.

– Aš nubrėžiau pagrindines koordinates savo atsakymui į jūsų klausimą. Ką tik prasidėjusiame šimtetyje mes pamatysime, kaip žmonija įžengs į naują vystymosi stadiją. Pasirodys aštuntosios dienos žmogus.

Daktaras Gilis melavo išsijuosęs. Jis nė kiek neabejojo, kad tiesiog siaubinga net galvoti, koks bus tas ateinantis šimtmetis, tai yra niekuo nesiskiriantis nuo kitų.

Daktaras buvo vienintelis iš viso būrio, kuris nejautė jokio džiūgavimo. Jis liko nuošaliai nuo visų besisveikinančiųjų ir besiglėbesčiuojančiųjų. Penkiolika minučių iki dvyliktos jis įsmuko į „Tavernos“ viešbutį ir aplankė poniją Bilings, seną savo pacientę. Jo siela (šį žodį jis tardavo tik juokaudamas) buvo kupina sielvarto. Prieš dvidešimt tris mėnesius jo sūnus mirė, įvykus nelaimei besivažinėjant rogutėmis Viljamso koledže, Masačusetso valstijoje. Hektoras Gilis šiąnakt irgi būtų įžengęs į dvidešimtą amžių – ant-rasis jo „aš“, tobulesnis jo „aš“, pailgėjęs jo šešėlis. Daktaras Gilis netikėjo nei pažanga, nei žmonijos ateitimi. Apie Kouлтаuną jis žinojo daugiau negu bet kuris kitas gyventojas (panašiai daug ką jis sužinojo ir apie Ter Hotą Indianos valstijoje per pirmąjį savo praktikos dešimtmetį). Kouлтаunas nebuvo nei geresnis, nei blogesnis už bet kurį kitą miestą. Kiekviena bendruomenė tėra milžiniško žmonijos kolektyvo dalis. Išskroskite Brekenridžą Lansingą ar Kinijos imperatorių – rasite tuos pačius vidaus organus. Kaip kipšas senojoje pasakoje nukelkite stogus Kouлтаune ar Vladivostoke – visur išgirsite sakant tas pačias frazes. Vidurnakčiais skaitydamas didžiuosius istorikus, jis galutinai įsitikino, kad Kouлтаunas egzistuoja visur, – nors net didžiausi istorikai pasiduoda iliuzijai, kurią sukuria praslinkęs laikas: jie sąmoningai vienus įvykius sukilnina, o kitus sumenkina. Nėra nei aukso amžių, nei tamsiųjų amžių. Tėra tik vandenyno monotonija, primenanti žmonių kartų kaitą, besikaitaliojant čia giedrai, čia darganai.

Tad koks gi bus dvidešimtas amžius ir tie, kurie ateis po jo?

Jis melavo nesivaržydamas, nes jo žvilgsnis buvo įsmigęs į Rodžerį Ašlį ir Džordoną Lansingą. Jis kalbėjo, kaip būtų kalbėjęs, jeigu čia būtų buvęs jo sūnus Hektoras. Senujų žmonių pareiga meluoti jauniesiems. Tegu jie patys patiria iliuzijų subyrėjimą. Kol esame jauni, savo sielas stipriname viltimi. Ta ištvermė, kurią įgau-name, padeda vėliau mums iškęsti neviltį kaip romėnų stoikams.

– Gimsta Naujasis Žmogus. Gamta niekad nemiega. Lig šiol egzistavo tik pavieniai didžiosios dvasios žmonės, paskiri genijai, į kurių skvernus įsikibę iš paskos vilkosi bailieji ir pasyvieji. Nuo šiolei visa masė išsiverš iš urvinės stadijos...

Ak, kaip nuostabu klausytis!

...išsiverš iš urvinės stadijos, kurioje nykiai tūno dauguma žmonių – drebantys, kad kas jų neužpultų, įsikibę į savo mantą, bijodami perkūnus svaidančio Dievo, bijodami mirusiųjų keršto, bijodami nenuramdomo žvėries savyje.

Kokia perspektyva!

– Dvasia ir protas visuotinai įsiviešpataus žmonių gyvenime. Žmonija gyvena išsiauklėjimo procesą. Kas yra išsiauklėjimas, Džordžai? Tai tiltas, kurį žmogus pereina, palikdamas už savęs siaurą egoistišką pasaulėlį ir įžengdamas į visuotinės pasaulio sąmonės atmosferą.

Kai kurie jo klausytojai netrukus užsnūdo palaimingoje dvidešimto amžiaus atmosferoje – bet tik ne Džonas Ašlis ir jo sūnus, ne Eustacija Lansing ir jos sūnus.

Olga Dubkova išėjo namo su Vilhelmina Toms, Lansingo sekretore kasyklų valdyboje.

– Daktaras Gilis pats netiki nė vienu savo pasakytu žodžiu, – tarė ji. – O aš tikiu. Aš tikiu kiekvienu jo žodžiu. Taip tikėjo ir mano tėvas. Aš negalėčiau žengti tiesiai, jeigu netikėčiau.

Niekas taip ir nepateikė patenkinamo paaiškinimo, kodėl naujakuriai atsikėlė į Koultaną (ar į Klevų skardžius, kaip jis iš pradžių vadinosi), pasirinko kurtis ir paskui plėsti savo gyvenvietę saulės nereginiame tarpeklyje, kai galėjo statyti namus, pirmąją savo bažnyčią ir pirmąją savo mokyklą atvirose lygumose į šiaurę ir į pietus. Miestas išsidėstė prie palyginti svarbios prekybinės magist-

ralės. Keliaujantieji prekijai todėl jį tebelanko ir dabar. Koultaiūnui visada sekėsi su keliaujančiais komersantais – laimė Beatai Ašli ir jos vaikams, kaip parodys ateitis, – net tais laikais, kai Fort Baris už trisdešimt mylių į šiaurę ir Somervilis už keturiasdešimt mylių į pietus žadėjo gausios pajamos. Jie mėgo „Ilinojaus tavernos“ viešbutį, kurį pastatė Sorbio, dabartinio savininko, senelis, – ir visada jame apsistodavo. Savo maršrutus taip suplanuodavo, kad galėtų jame praleisti porą vakarų. Kambariai buvo erdvūs, trisdešimt penkis centus kainuojantys pietūs – sotūs.

Medžio apdaila ir vario puošmenos baro interjere buvo parinktos tikintis dar didesnio suklestėjimo. Pavargusį keleivį pasveikindavo mielas pjuvenų, pilstomo alaus ir stipraus viskio kvapas. Patalpoje už baro vakarais būdavo lošiama. Nemokamas transportas pristatydavo norinčiuosius į keletą užkeigusių už kelių mylių į pietus palei River Roudą – į „Hetės užkeigą“ ir Nikio „Užsukite – nesigailėsite“. Urmo firmų atstovai, prekiaujantys žemės ūkio inventoriu ir įvairiais medikamentais, atvykdavo traukiniu, o komivojažieriai, siūlantys siuvamasias mašinas, papuošalus, patentuotus vaistus ir virtuvės rakandus, – arklių traukiamais vežimais. Prekeiviai apsistodavo pakelese ir miegodavo po savo vežimais.

Aptikus anglį, užplūdo juodi ir pilki suodžiai, geltonos ir baltos dulkės; susidrumstė Kangahilos vandenys; čia atsikėlė gyventi pirmasis ir paskutinis miesto turtuolis Erlis Makgregoras; atvyko daugiau užsieniečių – iš Silezijos ir Vest Virginijos, panelės Dubkovos tėvas (pasak gandų, pabėgęs Rusijos kunigaikštis), Džonas ir Beata Ašliai iš Niujorko, kalbantys „Niujorko tarme“. Daugelis paukščių, gyvulių, žuvų ir augalų dingo iš šios srities. Visi ėmė kalbėti, kad žemė pasidarė „rūgšti“.

Bet svarbiausia – atsirado skurdas, neramumai ir smurto grėsmė, daugelis kalnakasių, kurie dirbo žemės gelmėse po dešimt valandų per dieną, nebeįstengė išmaitinti ir apmokyti dvylikos ketu-

riolikos asmenų šeimų net ir tada, kai mielosios atžalos šeštadienio vakarais padėdavo tėvui į delną dar ir savaitinius savo uždarbius. Ypač bėda būdavo su apavu. Jis sapnavosi žmonėms naktimis. Juk net arkliai, ir tie nevaikščiojo nekaustyti. Tėvas galėjo šiaip taip išmaitinti šeimą pupomis, sėlenomis, visokiais žalėsiais, laukiniais obuoliais ir kartais nutvertomis riebalų atliekomis, bet visų buvo tvirta nuomonė, kad tikintiesiems nedera vaikščioti į bažnyčią bašiams. Todėl vaikai eidavo melstis pakaitomis tais pačiais batukais.

Antroje devyniolikto amžiaus pusėje keletą kartų grėsė maištas. Bet nėra nieko labiau slegiančio kaip neryžtingi streikai. Nebuvo kas jiems vadovauja ir kas paremia. Streikuotojai išdaužydavo kasyklos parduotuvės langus, nusiaubdavo bendrovės raštinę. Kartą bastūnų būrelis ėmė laužyti žiogrelių tvorą apie Erlio Makgregoro namą ir svaidyti kroketo rutulius į paradišines duris, bet greit buvo išvaikyti. (Per visą tą triukšmą senasis Makgregoras sėdėjo priešakiname kambaryje su šautuvu šalia savęs, teisuoliškas kaip Mozė.)

Viešųjų švenčių būdavo laukiama su baime. 1897 metais meras apdairiai panaikino Liepos ketvirtosios, arba Nepriklausomybės paskelbimo eiseną ir kalbų sakymą miesto karių kapinėse. Itin būdavo bijoma prezidento rinkimų, pasikartojančių kas ketveri metai. Kalnakasiai pasipildavo nuo kalnų ir duodavo valią susikaupusiai nevilčiai bei įniršiui. Administracija rytojaus dieną griežtai išskaičiuodavo iš uždarbio nuobaudas už nepasirodymą šachtose. Vyrų gerdavo ir rėkandavo kiaurą naktį, o paryčiu imdavo ropštis šlaitais. Jų žmonos susirinkdavo juos iš pakelės griovių. Po to kitą balandį gimdavo daug vaikų ir tekdavo susitaikyti su jų atėjimu į šį pasaulį.

Nuo neatmenamų laikų Koultauno gyventojai įprato nakčiai užsirakinti duris, o turtingesnieji įsirengė įvairius sustiprinimus bei barikadas. Brekenridžas Lansingas ne pirmas išmokė savo

šeimą vartoti šaunamąjį ginklą, nors to galima buvo tikėtis iš jo, kaip kasyklų valdytojo. Bylos metu tik atvykėliai reporteriai, bet ne Kouлтаuno gyventojai nustebo išgirdę, kad jis buvo nužudytas per įprastines šaudymo pratybas vieną sekmadienio popietę.

Praslinkus penkeriems metams po šios liūdnei pagarsėjusios bylos, buvo uždarytos netoli Kouлтаuno esančios dvi kasyklos – „Blibel Ridžas“ ir „Henrieta Makgregor“. Jau ilgą laiką buvo kasama vis blogesnė ir blogesnė anglis, ir tos pačios mažėjo. Kouлтаunas tarsi susitraukė. Nuteistojo ir nužudytojo šeimos irgi išsikėlė. Keletą kartų jų sodybos keitė savo šeiminkus. Prie jų buvo prikalti skelbimai IŠNUOMOJAMI KAMBARIAI ir PARDUODAMA, bet galop užrašai tapo nebeįskaitomi ir nukrito nuo sienų. Pro išdaužytus langus smelkėsi lietus ir sniegas. Paukščiai susisuko lizdus viršutiniame aukšte, o paskui ir apatiniame. Žiogrelių tvoros pasviro ant šaligatvių lyg lūžtančios bangos. Vasarinė pavėnė už „Guobų“ nuslinko į tvenkinį. Rudeniop motinos siūsdavo vaikus pasirinkti pilkųjų riešutų „San Kristofo“ sode, kaštonų į „Guobų“ sodybą.

Nustojus veikti kasykloms, oras vėl pasidarė švaresnis. Nė viena šeiminkė nedrįso kabinti ant langų baltų užuolaidų, bet 1910 metais mergaitės per aukštesniosios mokyklos baigimo iškilmes apsivilko baltas sukneles. Sumažėjo medžiotojų, užtat padaugėjo stirnų, lapių ir putpelių. Kangahilos upėje vėl buvo pilna didžiagalvių upėtakių, lydekų ir margašonių ešerių. Raudonžiedės, auksuolės ir juodmedžiai, ilgą laiką išnykę šiose apylinkėse, ėmė brautis iš visų pusių.

Pavasari, smarkiai palijus, dažnai ore pasigirdavo keistas gausmas. Kalnai buvo išvarpyti kasyklų angomis lyg koriai; žemės paviršius virš jų įdubdavo, sukeldamas garsą, panašų veikiau į žemės drebėjimą, o ne į kalnų griūties gausmą. Miestelėnai važiuodavo pasižiūrėti į tas atsivėrusias angas. Reginys labiau

panėšėjo į kokios didingos praeities griuvėsius, o ne į kalėjimo požemius, kur tiek daug žmonių triūsė dvylika valandų – vėliau dešimt – per dieną ir kur tiek daug jų kosėdami išspjauė savo plaučius. Net maži berniukai nustėrdavo išvydę tas ilgas galerijas ir arkadas, rotondas ir sosto menes. Bet po metų angas į šį požemių pasaulį apraizgydavo krūmai bei vijokliai. Padaugėjo šikšnosparnių, kurie vos sutemus pasipildavo skraidyti būriais virš klonio.

Ne veltui daktaras Gilis mėgo sakyti:

– Gamta niekad nemiega.

Koultounas dabar nebeturi net pašto pastato. Korespondencija išskirstoma pono Bostviko gastrominės parduotuvės kamputyje. Apygardos centras išsikėlė į Fort Barį.

I

„GUOBOS“

1885–1905

„Guobos“ pagal gražumą buvo antrieji namai Kouлтаune. Juos pastatė Erlis Makgregoras dar tada, kai kasyklos ne taip priklausė nuo centrinės direkcijos Pitsburge ir vietiniai bendrovės atstovai galėjo susižerti nemaža pinigų sau patiems. Jis išrašė naujas kasyklas, pavadintas „Bludel Ridžo“ bei „Henrietos B. Makgregor“ vardais ir labai praturtėjo. Džonas Ašlis niekaip nebūtų įstengęs nupirkti tų namų iš karto. Jis buvo pakviestas į Kouлтаuną vien kaip eksploataavimo inžinierius, kai kasyklos davė vis mažiau anglies. Jo pareiga buvo labai ribotomis lėšomis kaip nors suremontuoti ir suramstyti apleistas kasyklas. Savininkai nenumatė, kad Ašlis kaip tik ir pasižymėjo išradingumu bei improvizacija. Darbas jį džiugino, nors jo atlyginimas teprilygo maždaug trečdaliui to, ką gaudavo Brekenridžas Lansingas, kasyklų direktorius. Ašlis buvo neturtingas ir prisipažindavo tai su šypsena. Bet jis turėjo ne tik visa, ko jam reikėjo, bet dar ir pervirš. Jo žmona buvo tobula šeimininkė, ir jie abu su Beata pasižymėjo ypatingu išmaningumu apsirūpinti tuo, kas būtina, ir įsirengti patogumus, kuriems pinigų reikia visai mažai arba visai nereikia. Jis pamažu tapo namų savininku, įmokėdamas sumas kas pusmetį. Iki jo namai jau ilgą laiką stovėjo tušti. Žemutinės Ilinojaus dalies gyventojai nepaiso

prietary, ir niekas nesakė, kad juose vaidenasi, bet visiems buvo žinoma, kad „Guobos“ buvo pastatytos iš piktumo, prižiūrimos iš neapykantos ir apleistos, ištikus tragedijai. Kiekviename didesniame mieste buvo keletas tokių namų. Džordžas Ašlis buvo prietaringesnis negu jo kaimynai: jis tikėjo, kad jo neištiks jokia nelaimė. Jie su Beata juose gyveno laimingi beveik septyniolika metų.

Kai 1885 metais Ašlis pirmą kartą išvydo šiuos namus, jam net širdis apsalo. Kopiant laiptais ir žengiant vestibuliu, jo lūpos neučia prasivėrė, liovėsi alsavimas, kaip esti mėginant išklausti tolimą muziką. Jam pasivaideno, lyg juos būtų kada matęs anksčiau ar regėjęs sapne. Plati veranda supo apatinę aukštą iš trijų pusių. Dar kita veranda buvo virš paradinių durų, o virš jos stiebėsi kupolas, kuriame buvo įrengtas teleskopas. Viduje iš paradinio vestibulio kilo platūs laiptai, o ant sraigtinių laiptų kolonos stovėjo vaivorykštės spalvomis švytintis krištolinis rutulys. Dešinėje erdvi svetainė ėjo per visą namų ilgį. Dešimties metų senumo laikraščiai gulėjo išmėtyti ant stalų ir kėdžių, ant gerokai apsitrynusių sofų, ant seno pianino. Už namo buvo apleista veja; nuo lietaus ir sniego nebetekę savo spalvų, žolėje gulėjo kroketo kamuoliukai. Vejos gale buvo tvenkinys su šalia stovinčia vasarine altana. Guobų guote, dešinėje, buvo didžiulė pastogė, kurią vaikai praminė „Lietaus padangte“ ir kuri vėliau virto dirbtuve, kur jų tėvas darydavo savo „eksperimentus“ ir „išradimus“. Dar nepamatęs, Ašlis įspėjo, kad čia yra ir vištidė, dabar pakrypusi, drengiama lietaus, nedidelis sodelis, keletas uogakrūmių ir vienas kitas kaštonas. Nuostabos džiaugsmas apėmė Ašlį. Apie ką dar gražesnio galima būtų svajoti?

Juk jam atiteko tai, apie ką svajojo Erlis Makgregoras, kuris pasistatė šį namą vildamasis susilaukti didelės šeimos. Vejoje turėjo būti žaidžiamas krocketas, iki vakaro sambrėška privers grįžti jaunus žaidėjus į altaną, kur, pritariant bandžai, skambės dainos. Krūmuose spingsės jonvabaliai. Pasitaikius blogam orui, visi su-

sirinks virtuvėje iš cukraus virti saldinių, šūkaudami loš kortomis „kvailį“ ir, perėję į svetainę, žais „pas ką žiedas žiba?“ Kartais, suvyniojus kilimus prie sienų, prasidės šokiai – virginiškas „suktinis“ ir „Melisa, nusilenk!“ Giedromis naktimis vaikai bus nusivedami į kupolą ir kiekvienas, iš eilės pakeltas, pasižiūrės pro teleskopą. Jo lęšiuose galėjai pamatyti tai, kas įdomiausia – raudoną Marsą, Saturno žiedus ir šiurpius Mėnulio kraterius.

Visa tai išsipildė, bet ne Erliui Makgregorui. Sekmadienių vakarais, kai tarnaitė išeidavo aplankyti savo sesers, Beata Ašli ir Eustacija Lansing ruošdavo vakarienę. „Vaikai, namo! Vakarienė laukia!“ Hektoras Gilis, daktaro sūnus, mokydavo Rodžerį Ašlį skambinti bandža. Visi dainuodavo, bet užvis gražiausiai – Lilė Ašli. Jos balsas skambėjo taip melodizingai, kad penkiolikos metų ji buvo pakviesta giedoti bažnyčioje per pamaldas. Šešiolikos metų ji taip sudainavo „Tėviške, mieloji tėviške!“ savanorių gaisrininkų gegužinėje, kad pravirko net bejausmiai vyrai. Ponia Lansing uždraudė vaikams lošti kortomis „ožį“ ir „kvailį“, nes abu jos jaunesnieji, Džordžas ir Anė (jų gyslose buvo kreolų kraujo), pernelyg išskaičiuodavo ir įsileisdavo į azartą. Po vakarienės Ašlis su Lansingu eidavo į „Lietaus padangtę“ užsiiminėti savo išradimais – šaunamaisiais ginklais ir spynomis. Prieš gulant būdavo skaitoma balsu – apie Odisėją ir ciklopus, Robinzoną Kruzą ir jo bendrą Penktadienį, apie Guliverį ir jo laivus, apie „Tūkstančio ir vienos nakties“ pasakų herojus. Kito sekmadienio popietę tie patys vaikai ir tie patys suaugusieji susirinkdavo „Sent Kitse“. Būdavo pastatomi taikiniai šaudyti – Brekenridžas Lansingas buvo aistringas medžiotojas, – ir vyrai su berniukais taip įsileisdavo šaudyti, kad net viso miesto šunys imdavo loti. Po vakarienės Eustacija Lansing papasakodavo visokių istorijų, girdėtų vaikystėje, kurią praleido vienoje Karibų jūros saloje. Jos vaikai ir Ašlių vaikai mokėjo prancūziškai, bet ji sugebėdavo

pasakodama įterpti ir vertimą į anglų kalbą, jeigu pasitaikydavo svečių. Ji buvo gabi pasakotoja, ir visi apmirę klausydavosi Tėtūšio Vėžlio ir Dėdulės Driežo nuotykių.

„Guobose“ visa tai išsipildė, bet ne Erliui Makgregorui. Jeigu jis taip suplanavo laiptus, kad jie pabrėžtų grakščią ir prakilnią žmonos laikyseną, tai tos jo viltys sužlugo. Nelaimingoji ponია Makgregor netrukus sustorėjo, kaip dažnai atsitinka, kai gyvenimas priverčia žmogų nieko neveikti ir nuolatos sielvartauti. Ji net negalėjo nultipti laiptais, nesilaikydama už turėklų. Jokios nuotakos nesvaidė puokščių į apačioje iškeltas rankas. Laiptai tiesiog nuostabiai palengvino vienas po kito nusileisti karstams. Tačiau Beata Ašli žengė šiais laiptais kaip Prūsijos karalienė, kuria visą savo gyvenimą žavėjosi jos motina, *geborene** Klotildė fon Dilen, gimusi Hamburge ir vėliau gyvenusi Hobokeno mieste Naujojo Džersio valstijoje. Nors „Guobose“ Ašliams nebuvo lemta kelti vestuvių, bet Lilė, Sofija ir Konstancė buvo išmokytos eiti laiptais laikant ant galvos sunkų geografijos atlasą. Vaivorykštės spalvomis mirgęs krištolo rutulys atspindėjo svetimos svajonės išsipildymą.

Ir Brekenridžas Lansingas, ir Džonas Ašlis atsikėlė gyventi į Kouлтаuną todėl, kad jiems nesisėkė ankstesnėse tarnybose. Jie patys šito nežinojo, tik jų žmonos neaiškiai nujautė. Lansingas tikėjo, kad buvo paaukštintas, o Ašlis manė esąs perkeltas į geresnę tarnybą. Džonui Ašliui vis labiau nepatiko jo darbas Toledė, Ohajo valstijoje, kur ištisas devynias valandas per dieną turėjo konstruoti įvairias stakles, ir tikėjo, kad pakvietimas į Kouлтаuną – tikra laimė, nors atlyginimas buvo ir mažas. Kaip gabiausiajam kurso studentui inžinerijos mokykloje, jam buvo leista pasirinkti iš daugelio pasiūlytų galimybių. Jis pasirinko Toledą todėl, kad jiedviem su žmona baisiai norėjosi išvažiuoti iš rytinių

* Mergautinė pavardė (vok.).

valstijų ir kad tarnyba lyg turėjo perspektyvą pasireikšti jo išradėjo talentui. Ir kaip jis apsigyvlė, kai jam reikėjo kiauras dienas ant taburetės priešais bažnyčios lentą konstruoti mašinų detales, kurias jis juokais vadindavo „formomis pyragaičiams“. Vėliau mes pamatysime, kaip iš pažiūros veržlus jaunas Lansingas buvo nejučia išstumtas iš svarbių pareigų Pitsburge ir išsiųstas – 1880 metais, būdamas dvidešimt šešerių, – į Kangahilos slėnį. Jis neturėjo kalnakasybos inžinieriaus specialybės ir buvo paskirtas administratorium – kasyklų valdytoju.

Centrinėje Pitsburgo valdyboje Kouлтаuno kasyklos buvo vadinamos „Vargeta“. Šis daugiaprasmis epitetas Vidurio Vakaruose buvo segiojamas tam, kas pasenę ir atsilikę. Pradžią jis gavo nuo vieno turtingo fermerio, kuris turėdamas keletą ūkių į vieną jų siųsdavo persenusius darbininkus, persenusius arklius ir persenusias mašinas. Kas ketveri ar penkeri metai kasyklų valdyba svarstydavo klausimą – gal tas kasyklas visai uždaryti. Tačiau jos vis dar duodavo šioкі tokį pelną ir „Vargetos“ vaidmeniui tiko. Jas galima buvo valdyti neįvedant jokių patobulinimų, nekeliant darbininkams atlyginimų ir joms beveik nereikėjo kvalifikuotų specialistų. Lansingo pirmtakas Keilis Dibvoizas – vieno direktoriaus žmonos brolis – buvo taip pat nevykėlis. Kaip ir Lansingas, kadaise jis buvo priimtas išskėstomis rankomis dirbti Pitsburgo rajone – „Tokio jauno specialisto mes jau amžius nematėme!“, „Tikras deimančiukas!“, „Kupinas naujų sumanymų!“, „Kokia žavi jo žmona!“. Valdyba galėjo panaikinti sutartį su juo kiekvienu momentu, tačiau – galbūt nenorėdama prisipažinti, jog apsiriko spręsdama, – pasiuntė jį į Kouлтаuną kaip ir kitus jau vilčių nebeteikiančius tarnautojus.

Kas tvarkė kasyklas? Kalvoje stūksančios kontoros etatus buvo užėmę lyg ir išmaningi kalnakasybos inžinieriai, tačiau iš tikrųjų ir šie čionai pateko pagal „Vargetos“ sistemą, – savotiškos atliekos,

persenę ir pasidavę tokiose tarnybose būdingam sustingimui. Šios kasyklos dirbo kaip pavargęs sieninis laikrodis, – įstengė šiaip taip, klupdamos ir braškėdamos, dar visai nesugriūti. Panelė Toms, besikeičiančių valdytojų pavaduotoja, susitikdavo su įvairių skyrių brigadininkais kas rytą septyniomis, prieš brigadininkams leidžiantis į žemę, ir greitosiomis išspręsdavo įvairius klausimus. Jų rekomenduojamos priemonės būdavo pateikiamos valdytojui – devintą ar dešimtą valandą – tokia forma, kad jos jam pasirodydavo kaip nuostabūs sumanymai, jam pačiam ką tik atėję į galvą. Jau ilgus metus panelė Toms gaudavo vos šešiolika dolerių per savaitę. Jeigu ji būtų susirgusi, kasyklose būtų įsiviešpatavęs chaosas, ir jai pačiai anksčiau ar vėliau būtų tekę atsidurti Gošeno prieglaudoje.

Kai Brekenridžas Lansingas perėmė pareigas iš Keilio Dibvoizo, panelė Toms švystelėjo viltis – jai pasivaideno, kad našta bus nuimta jai nuo pečių. Brekenridžas Lansingas visada padarydavo gerą įspūdį kiekvieno savo darbo pradžioje. Jis energingai pervertė dokumentacijos knygas, energingai nusileido – vieną kartą – į žemės gelmes. Jis visas tryško pasiūlymais. Sugebėjo ir pasibaisėti tuo, ką išvydo, ir pagirti kiekvieną už puikų darbą, kurį jis atlieka. Bet tiesa bematant iškilo aikštėn: Lansingas negalėjo rytojaus dieną atsiminti, ką darė vakar. Atmintis tarnauja mūsų norams, o svarbiausias Lansingo noras buvo padaryti įspūdį kitiems. Skaičiai, brėžiniai, vagonetės nelinę į aplodismentus. Panelė Toms bematant teko vėl įsikinkyti.

- Pone Lansingai, Forbušo štolnė atsirėmė į akmeningą gruntą.
- Tikrai?
- Atsimenate, jūs daug ko tikėjotės iš septinto B. Gal vertėtų liepti Džeremajai, kad jis visas jėgas nukreiptų ten?
- Puikiai sumanyta, Vilhelmina! Darykim taip!
- Pone Lansingai, Konrodą vėl ištiko miego priepuolis. Žmo-

nėms, ilgus metus dirbusiems žemesnėse štolnėse po dešimt valandų per dieną, pasitaiko, kad jie parkrinta staiga užmigę – išsitiesia ant žemės be sąmonės. Šito jie bijo labiau negu užgriuvimų ar pačios tuberkuliozės. Kai žmogus pradeda parkritinėti užmigęs keturis kartus per dieną, jam lieka vienas kelias – Gošeno prieglauda.

– Hmm, – numykė Lansingas ir prisimerkė, neva kažką įtemptai svarstydamas.

– Aš prisimenu, kaip sakėte, kad, jūsų nuomone, tas antrasis Bragų vaikinasis atrodo neblogas darbininkas. Mums reikalingas naujas žmogus prie vagonečių „Blubel Ridžo“ kasykloje.

– Puikiai sumanyta, Vilhelmina! Iškabinsime įsakymą skelbimų lentoje. Brūkštelėkite, aš pasirašysiu.

Skelbimų lenta buvo svarbiausia naujovė, kurią Lansingas įvedė kasyklose. Jis bematant ėmė pasirašinėti įsakymus po penkiolika kartų per dieną. O kai nebūdavo ant ko pasirašyti, nusenūdavo ant ašutinės sofos arba išsiruošdavo pamedžioti kalvose.

Ašlis buvo atsiųstas į šias kasyklas, kad per trumpą laiką sušlopintų ir aptvarkytų šį didžiulį griūvantį skeletą. Porą mėnesių jis niekam nieko nesakė, tik stebėjo ir klausėsi. Pusę savo darbo laiko praleisdavo po žeme su lempute virš kaktos. Aukštyrėn ir žemyn skriejantys narvai buvo nuleidžiami ir pakeliami naudojan-tis lynu, būgnu ir skridiniu. Brigadininkai nebuvo išsižiojęliai, bet ilgą laiką gyvendami kaip kurmiai jie prarado sugebėjimą pasirinkti iš kelių blogybių mažesnę. Šis sugebėjimas atgijo, kai jie išdėstė savo bėdas Ašliui. Jie išmoko suprasti, kurie klodai atsi-remia į smulkius akmenis ar žvirgždą, ir buvo pasiruošę rizikuoti mėgindami naujus. Ašlis matė gresiančius pavojus. Žmonės, prislėgti sąlygų, kuriose gyveno, buvo linkę manyti, kad nelai-mingais atsitikimais kasyklose pasireiškia paties Dievo valia. Kai Ašlis pagaliau prašneko – beveik nesuprantamu rytinių valstijų

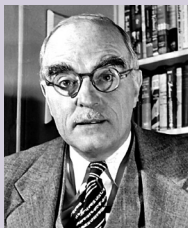
akcentu, – pirmutiniai jo pasiūlymai buvo ventilacijos srityje. Negailėdamas darbo jėgos ir laiko, jis išvedė „takus“, paskui sukonstravo gremėzdišką barškančią ventilatorių sistemą, ir miego priepuolių skaičius sumažėjo. Buvo perkelti kai kurie žmonės, nors tai ir nepriklausė jo sričiai: pusakliai, džiovininkai, beviltiškos miego priepuolių aukos buvo pasiūstos į „Vargetos“ štolnę. Jis sutvarkė kasyklų techniką: vagonetės, narvai, bėgiai ėmė kur kas tobuliau veikti. Skeletas ėmė trūkčioti ir palengva atsitiesti. Nors kasyklų padėtis liko vis vien apverktina, joms nebegrėsė galas. Ašliui atlyginimo taip niekas ir nepadidino, nors jis pasirūpino, kad panelei Toms už jos nurodymus būtų pridėdama kas savaitę po penkis dolerius. Lansingas džiūgavo dėl visų nuostabių sušmanymų, kurie jam neva ateidavo į galvą ir kurie puikuodavosi skelbimų lentoje. Laiko medžioklei likdavo vis daugiau. Kadangi jis dažnai iki vėlios nakties užtrukdavo River Roudo tavernose, tai nemaža laiko praleisdavo ir miegodamas ant ašutinės sofos. Ašliui prieš tai nė į galvą nebuvo atėję, kad jo darbas bus toks įvairus ir kad amžinai reikės išradinėti bei improvizuoti. Rytais jis keldavosi kupinas ryžto. Jo vaikai iki pat savo gyvenimo galo prisimindavo, kaip jis dainuodavo priešais skutimosi veidrodį „Nita, Chuanita“ ir

*Pametęs kvitą,
nedrįsk mergytės
Rūbų prašyti kinų skalbykloj.*

Taigi Džonas Ašlis faktiškai tvarkė kasyklas, tik neturėjo valdytojo titulo. Jis susipažino su anglies kasimo procesu padedamas nuostabių žmonių – brigadininkų po žeme ir „vargetų“ – mechanikų, išdirbusių čia visą gyvenimą, kurie dalijosi savo patirtimi, taip pat atsakomybe ir rūpesčiais.

**„Žmogus yra ne pabaiga, o pradžia.
Mes gyvename antrosios kūrimo savaitės
pradžioje. Mes esame aštuntosios dienos vaikai.“**

Amerikiečių rašytojo Thorntono Wilderio kūryba jau pažįstama Lietuvos skaitytojams – Nacionaliniame Kauno dramos teatre pagal jo pjesę pastatytas spektaklis „Mūsų miestelis“.

THORNTON WILDER (Torntonas Vailderis, 1897–1975) – vienas žymiausių XX a. amerikiečių romanistų ir dramaturgų. Tris kartą pelnė Pulitzerio premiją: už romaną „Karaliaus Šventojo Liudviko tiltas“ (1927), pjeses „Mūsų miestelis“ (1938) ir „Perplauką nuo žūties“ (1942). 1962 metais, atsiskyręs nuo šeimos ir draugų, T. Wilderis praleido dvidešimt mėnesių Daglaso mieste, Arizonos valstijoje, kur pradėjo rašyti romaną „Aštuntoji diena“ – pasakojimą apie susipynusius dviejų amerikiečių šeimų likimus.

1902 metais, vos prasidėjus vasarai, mažame angliakasių miestelyje Kouлтаune, Džordonas Baringtonas Ašlis nuteisiamas mirties bausme už Brekenridžo Lانسingo nužudymą.

Gabenamas į nuosprendžio vykdymo vietą, nuteistasis paslaptینگomis aplinkybėmis dingsta iš traukinio. Nuskusta galva, surakintas antrankiais ir vilkintis kalinio drabužiais Ašlis nepajudina nė piršto – jį išgelbsti šeši vyrai palydovų uniformomis. Kas buvo tie drąsuoliai, rizikavę savo gyvybėmis gelbėdami Džoną Ašlį? Ši iš pažiūros nesvarbi byla nedideliame pietinio Iliojaus mieste tampa jaudinančiu, filosofinių ir religinių apmąstymų kupinu pasakojimu apie skirtingų žmonių likimus.

„Nėra nei aukso amžių, nei tamsiųjų amžių. Tėra tik vandenyno monotonija, primenanti žmonių kartų kaitą, besikaitaliojant čia giedrai, čia darganai.“

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt